

Terapeutické účinky latinského jazyka (Druhá část)

Lucia Laudoni

29. apríla 2024 ✚ Kultúra

---

predchádzajúca časť:

Terapeutické účinky latinského jazyka (Prvá časť)

***

Človek je tvor vynaliezavý, a tak sa stalo, že ktosi vyrobil pre učiteľov latinčiny „provokatívny“ hrnček s nápisom „*lacrimae discipulorum meorum*“ („slzy mojich študentov“). Zahraničné „eshopy“ a iné šopy (nebolo by lepšie napísať *mercatus interretiales*?) ho ešte nevyradili z ponuky vtipných zbytočností.

Myslím si, že pre nás, priateľov *Latinitatis vivae*, to až taký vtipný darček nie je. Nieкто sa na tom azda zasmee, ale... Ktorý úprimný *grammaticus* sa teší na potoky slz svojich zúfalých zverencov, akoby to bolo najčistejšie *vinum merum*?

Nikto predsa nechce vedome vyvolať v študentoch odpor voči kráľovnej jazykov, a už vôbec nie voči jej nádhernej gramatickej štruktúre, ktorá pripomína precíznu a jemnú čipku španielskej mantilly. Iná reč je, keď sú tie slzy slzami vďačnosti.

Pozývame vás na ďalší dúšok latinského nektáru. V predchádzajúcej časti sme udreli na muzikoterapeutickú strunu a zamysleli sme sa nad kantabilitou latinčiny, ale aj nad málo preskúmaným psycholingvistickým aspektom gramatických kategórií. Dnes nás čaká „mentálna gymnastika“ v podobe latinských eufonických slovných hračiek – homofónov a homografov –, ktoré liečia myseľ tým, že učia dôslednejšie rozlišovať jednotlivé slovné tvary a oddeľovať zrno od pliev.

Nad bočným vchodom do kostola svätého Lamberta v nemeckom Münsteri „svieti“ epigram „*bonus intra, melior exi*“. „Vstúp (vojdi) ako dobrý, vystúp (odíď) ako lepší“. Nech nás toto motto vedie aj pri práci s latinským jazykom. Vstúpme do jeho brán ako dobrí ľudia, vyjdime z nich ešte lepší.

Bonus intra, melior exi.

Zdroj: Dietmar Rabich / commons.wikimedia.org

Kniha ako postel?

„*Nulla dies sine linea*“ je latinský výrok, ktorý znamená „ani deň (žiadny deň) bez čiary (linajky, riadku, línie).“ Fráza sa objavuje v zbierke latinských gnómických výrokov *Proverbiorum libellus* talianskeho humanistu Polidora Vergilia. Talian ho odvodzuje z rozprávania Plínia Staršieho (*Naturalis historia*) o gréckom maliarovi Apellovi. Bol vraj taký snaživý, že každý deň musel nakresliť aspoň jednu čiaru, skicu.

Postupom času dostala *sententia Apelli* nové sémantické časy. V pamäti mi utkvel obrázok ľudskej postavy, ako leží v otvorenej knihe, prikrytá stránkou s písmenami. Nad týmto výjavom sa skvel odkaz „*nulla dies sine linea*“. Ani deň bez riadka z dobrej knihy. Napríklad zo šikovnej učebnice latinčiny.

Latinské *lectus* prekladáme ako vybraný (od *lego*), ale aj (pre)čítaný. Jazyk antického Ríma však pozná aj substantívum *lectus*, ktoré označuje posteľ, lôžko, ležadlo. Keď sa pohráme s datívmi a ablatívmi, dostaneme slovnú hračku *lecto* (prečítanému, s prečítaným) *sub lecto* (pod posteľou).

Zaujímavé je tiež spojenie *nulla dies*. Absolútna väčšina substantív piatej deklinácie sú feminína. *Dies* sa vyskytuje v mužskom rode, pokiaľ hovoríme o „bežnom“ siderickom dni (*hoc die* – *hodie* – dnes). V ženskom rode sa *dies* používa najmä vtedy, keď máme na mysli určitú lehotu (ekvivalent anglického *deadline*), kľúčový alebo niečím významný dátum (*dies certa*). Už je nám jasné, prečo stredoveký básnik „namaloval slovami“ *dies irae, dies illa*? So substantívom *dies* pracuje v ženskom rode, pretože deň Božieho súdu chápe ako dôležitý, priam úradný termín!

Mystérium slnečných hodín

Stredovekí gramatici sa radi hrali s jazykom a vytvárali zaujímavé slovné spojenia, ktoré vynikajú eufonickou krásou. Majú blízko k hudobnej (nie chudobnej) charakteristike latinčiny, pomáhajú pri

memorovaní jednotlivých tvarov a paradigiem, stimulujú myseľ a v neposlednom rade sú aj zdrojom príjemnej intelektuálnej zábavy. Uvoľniť a správne aktivovať myseľ – to si kladie za cieľ celý regiment terapeutov.

Slnčné hodiny v niektorých európskych krajinách, najmä vo Francúzsku a v Taliansku, chvália Boha nápisom *solī solī*. Nie, nikto nič nesolí! Ide o sled datívov substantíva *sol* (slnko) a adjektíva *solus* (sám).

Význam „samému Slnku“ odkazuje na Krista. V liturgickej poézii je ovenčený epitetom Slnko spravodlivosti (*Sol iustitiae*), ktoré svieti (teda dáva svoju milosť) na dobrých i zlých.

Niektorí latinisti uvažujú aj o genitíve *solii* (v klasickej ortografii s dvoma jotami, v stredovekej niekedy len s jedným „i“) neutra *solium* (stolec, trón). Do úvahy prichádza aj genitív odvodený z ďalšieho neutra *solum* (pôda, zem, dno, *tellus, fundus*), čo podstatne rozširuje možnosti interpretácie nápisu, ktorý je zvečnený napríklad na tomto obrázku: <https://storage.canalblog.com/31/03/1577991/128446695.jpg> Sled homografov „*solī solī*“ pri troche snahy rozlúštite ako „samému (jedinému) Slnku zeme“.

Na krídlach slova.

Zdroj: jypsygen / flickr.com

***Pulchra sepulchra* a iné črepy z repy**

Ďalšie filologické *solaciolum* (malé potešenie) sa ukrýva v slovných spojeniach *sepulchrum, sed pulchrum* (v pluráli *sepulchra pulchra* je rým ešte dômyselnejší) alebo *adeo a Deo* (formulácia z Leibnitzovho spisu *De ipsa natura*).

Záujemcovia o tvorbu asonancií a rýmov v latinčine môžu pracovať s databázou *Velut* Duncana Ritchieho, ktorá je dostupná online (<https://www.velut.co.uk/>), treba však dbať na to, aby *ludus animi* s latinskými rýmami (fenomén neznámy v klasickej poézii) neskĺzol na úroveň detskej riekanky.

Kognitívne a terapeutické benefity lúštenia krížoviek sú dobre známe. Lúštili ste však aj krížovku, ktorá je celá v latinčine? Kto sa nebojí takejto herkulovskej výzvy, môže si to vyskúšať na stránkach časopisu *Hebdomada Aenigmatum*. V roku 2019 sa dočkal aj knižnej podoby (viac na <https://www.laticrosswords.com/>).

Príliš ľahké? Existujú syntagmy, ktoré sú na prvý pohľad jednoduché, no ukrývajú krásne posolstvo: *amor – amor* (láska – som milovaný, indikatív prezenta pasíva od *amare*). Veď podstatou lásky je byť milovaný a rozdávať sa.

Latinčina rozdáva svoje bohatstvo aj v ďalších homografických a homofonických syntagmách: *eo cum eo* (idem s ním), *abeo* (odchádzam, vzdalujem sa, idem preč) *ab eo* (od toho, od neho). Aj keď Caesar by to tak

nenapísal, *abeo ab eo* je stále zrozumiteľné.

Duchovná etymológia

Hra s latinskými tvarmi však môže byť oveľa viac než len hrou. Môže byť terapiou, ktorá odhaľuje skryté súvislosti. Stačí čítať medzi riadkami a objavíme nejedno poučenie.

Zalistujme si v slovníku: *violens*, to je násilnícky, violentný. Toto adjektívum sa dá rozdeliť na *vi* a *olens*. Tvar *vi* predstavuje ablatív substantíva *vis* (sila), *olens* je participium prézenta aktíva od *oleo* (voňať, no tiež páchnuť). „*Vi olens*“ doslova značí „páchnuci silou“. Hoci *lemma violens* nie je juxtapozitum, ktoré by vzniklo fúziou *vi* a *olens* (medzi uvedenými termínmi nie je etymologická kauzalita), predstaviť si násilníka ako človeka, ktorý vo svojej podstate „páchne“ hrubou silou, nie je „od vecí“.

Tento prístup nie je v literatúre neznámy. *Ad illustrandum* si pozorne prečítajme brilantné dvojveršie českého verbálneho virtuóza Vítězslava Nezvala: „Věnceslavo, dá ryba rybě lásku? – Věnce! Slávo! Dary! Báry bělásků!“

Nezvalov onomatopoický efekt spočíva vo virtuóznej kumulácii „rovnozvučných“ slov („Věnceslavo – věnce, slávo“). Analogicky je možné rozdeliť slovenské adjektívum „šialená“ na „ši (pracuj s ihlou) a Lena.“

Načo je táto šialená jazyková akrobacia dobrá? *Cui prodest?* Dá sa uplatniť aj v latinčine, a ak áno, aký to má zmysel? Skôr, než sa pokúsime odpovedať na tieto otázky, pristavme sa pri jednom z najvýznamnejších pravoslávnych svätcov 20. storočia – starcovi Paisijovi z hory Athos.

Starec Paisios z Athosu, pre ktorého boli slová ako zrnká ruženca.

Zdroj: Pietro Chiaranz / commons.wikimedia.org

Rétorika ako pletenie košíkov

Komboskini (*κομποσκίτι*) je byzantská modlitebná šnúra podobná ružencu. Východní mníši sa s ňou modlia tzv. noetickú modlitbu srdca. Svätohorský mních Paisios (v slovanských jazykoch Paisij) pod vplyvom byzantskej hymnografie citlivo vnímal duchovnú validitu slov a s gréckym morfológicko-syntaktickým aparátom pracoval tak dôsledne, akoby vyrábal komboskini (ružence) alebo plietol košíky (košíkárstvo bolo pôvodným zamestnaním egyptských Otcov púšte).

„V jednoduchom žarte sa často ukrýval hlboký duchovný význam. Robil slovné hračky, nesprávnu etymológiu a záhadné porovnávanie slov.“ Takto predstavuje jazykové kompetencie athoského askétu prvý diel jeho biografie, ktorú zostavil jeromník Isaak (*Život starca Paisija Svätohorského*, Bratislava 2013).

Paisijova etymológia nebola vedecká. Pôvod slov a jednotlivé etymóny neoznačoval hviezdičkou, ako v odborných textoch. Dbal na to, aby jeho práca so slovami sprostredkovala teologické posolstvo a duchovný úžitok. Slová boli pre neho nožnicami na rozstrihávanie mentálnych gordických uzlov.

Nekrívaf

„V duchovnom živote nesmieme krívaf (*χωλαίνω*), aby sme nezostali v hale (*χολ*), teda v predsieni. Tí, ktorí krívajú, nevstupujú do Božieho salóna,“ čítame na stránkach biografie otca Paisija.

Grécky *homo humanus* rozprával o Raji, no katolícka exegéza odhalí v zmienke o predsieni (chodbe) pred bránami Božieho salóna narážku na Očistec. Ako však máme rozumieť pojmu krívanie? Za touto metaforou sa skrýva duchovný handicap, spôsobený hriechom stagnácie, „pokrivkávania“ v náboženskej praxi. Paisios stavia svoju úvahu na aliterácii dvoch zdanlivo nesúvisiacich gréckych slov (*χωλαίνω*, *χολ*). Vytvára zaujímavú slovnú hračku s cieľom vyvolať v recipientovi túžbu po slávnosti v nebeskom paláci.

Keď sa budúceho svätca spýtali, či je dovolené jesť sóju, odpovedal: „Máme veľa sóje, ale nemáme kvalitu (*σσί*) svätých Otcov.“

Oblúbený mních kladie vedľa seba dva homofónne tvary a vtipne poukazuje na nebezpečenstvo škrupulózneho konania. Grécke *σσί* však označuje aj rodinu, klan, pokrvné príbuzenstvo. Starcova poznámka sa dá pochopiť aj inak: netvoríme už viac duchovnú rodinu s Otcami Cirkvi, lebo sme porušili genetické puto pravej viery.

Nielen chlebom je človek živý.

Zdroj: George Redgrave / flickr.com

Dominus, domus, domov

Prístup starca Paisija môžeme pokojne nazvať duchovnou etymológiou. V latinčine sa dá praktizovať dvojako: na jednej strane vytvárať poetické asociácie založené na zvukovej similarite slov, ktorým však

chýba etymologická korelácia, na strane druhej môžeme siahnuť po špecializovaných slovníkoch a ryžovať z nich zlato ako z rozbúrenej rieky.

Rumunskí filológovia vysoko oceňujú francúzsky *Dictionnaire étymologique de la langue latine* Ernouta a Meilleta, do zabudnutia však neupadol ani Valpyho *An Etymological Dictionary of the Latin Language* z 19. storočia. Veľkou slabinou Valpyho diela je zvýšená tendencia odvodzovať latinskú lexiku z aiolského dialektu starých Grékov. V anglofónnom prostredí sa teší obľube de Vaanov *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages* založený na spoločnom indoeurópskom dedičstve. Jeho mínusom sú absentujúce postklasické a stredoveké slová. Zaujímavý lexikografický počín Thomasa Georgea Tuckera *A Concise Etymological Dictionary of Latin* z tridsiatych rokov minulého storočia sa síce dočkal viacerých reedícií, no medzi latinistami je stále nedoceneným sústom jazykovej potravy.

Argonautská výprava za etymológiou latinských slov a spoznávanie izomorfických vzťahov medzi nimi spôsobí, že človek začne vnímať svet komplexnejšie. Dokáže lepšie analyzovať vlastný rečový prejav (aj v tzv. materinskom jazyku) a myšlienky už nebudú „španielskou dedinou“. Cesta do krajiny vlastných myšlienok je už sama osebe terapiou.

Hovoriaci sa stane senzitívnejším voči jazykovým nuansám a s pomocou Ducha Svätého, ak Boh dá, začne ďakovať Hospodinovi za zázrak ľudskej reči. Radujme sa zo slov podobne ako dieťa, keď nájde lienku učupenú v tráve.

Keď však pôjdeme po vedeckej stope, zistíme, že známe maskulínium *dominus* sa štandardne odvodzuje z protoitalického *dom-o/u-nos* – domový, týkajúci sa domu (*domus*). Vďaka tomu uvidíme súvislosť medzi *dominus* a *domus* ako na dlani. Domov (Nebo) je tam, kde je *Dominus*. Nech je teda *lingua Latina* našou pútnickou palicou na ceste do Nebeského kráľovstva.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/terapeuticke-ucinky-latinskeho-jazyka-druha-cast/>